

Aran Journal for Languages and Humanities

<https://doi.org/10.24271/ARN.2025.01-02-37>

خۆکردنه قوربانی یار لای شاعیرانی کلاسیکی کرمانجی ناوهراست

اکرم عباس خورشید

بەشی زمانی کوردی، کۆلێژی پەروردهی بنه‌په‌ت، زانکۆی گه‌رمیان، هه‌ریمی کوردستان - عێراق

Article Info		پوخته:
Received	May, 2025	به‌قوربانی بوون، یاخود خۆبه‌قوربانیکردن و به‌قوربانبوون، میژوووه‌کی زۆر کۆنی هه‌یه له ته‌واوی که‌لتوری نه‌ته‌وه جیاوازه‌کاندا، هه‌روه‌ها گه‌رنگی هه‌یه له کایه هه‌مه‌چه‌شنه‌کانی که‌لتوری زۆریه‌ی گه‌لاندا، ئه‌م گه‌رنگیه‌ش وایکردوه، که‌ ره‌نگدانه‌وه‌ی هه‌بێت له هه‌موو ژانره‌ ئه‌ده‌بیه‌کاندا، هۆکاره‌که‌ش بۆ ئه‌وه ده‌گه‌ڕێته‌وه، که‌ فره‌ ره‌هه‌نده و بۆ مه‌به‌ستی جیاواز به‌کارهاتوه، په‌لوی بۆ زۆریه‌ی هه‌ره‌زۆری ئایینه‌کان هاوئێشتوه، جا چ ئایینی ئاسمانی بن، یا ئایینی زه‌مینی. شیعیریش وه‌کو ژانریکی دیاری ئه‌ده‌ب به‌ درێژایی میژوووه‌ی که‌وتووته ژێر کاریگه‌ری نه‌ریت و ئایینه‌ جیاوازه‌کانه‌وه، چونکه‌ وه‌کو ده‌وتریت (ئه‌ده‌ب ئاوێنه‌ی گه‌لان). بۆیه، شتیکی سروشتیه، که‌ نه‌ریتی، یا دیاردیه‌کی ئایینی شۆڕبێته‌وه بۆ نیو قوڵایی ئه‌ده‌ب و کاریگه‌ری له‌سه‌ر خودی ئه‌دی و دواتریش له‌سه‌ر به‌ره‌مه‌که‌ی بکات. قوربانیدانیش وه‌کو نه‌ریتیکی ئایینی فره‌ مه‌به‌ست ره‌نگدانه‌وه‌ی خۆی هه‌بووه له‌سه‌ر شاعیرانی گه‌لانی جیاواز به‌گشتی و شاعیرانی کلاسیکی کوردی به‌تایبه‌تی، بۆیه زۆر به‌روونی ئه‌م کاریگه‌ریه‌ له‌ شیعیره‌کانیدا به‌دیده‌کریته‌. ئه‌م توێژینه‌وه‌یه ته‌رخان کراوه بۆ ته‌نها لایه‌نێکی دیاری خۆبه‌قوربانیکردن، که‌ ئه‌وه‌ش خۆبه‌قوربانیکردنی خۆشه‌ویسته‌کانیان، واتا یار، یا نه‌گه‌زی به‌رامبه‌ر، به‌ ئامانجی ئه‌وه‌ی تیشک به‌خه‌ینه سه‌ر نمونه‌ی ئه‌و ده‌قه شیعیرانه‌ی شاعیرانی کلاسیکی کوردی له‌ کرمانجی ناوه‌راستدا، که‌ شیعیریان بۆ ئه‌م مه‌به‌سته نووسیوه، جا خۆ به‌قوربانیکردنه‌که‌، چ بۆ خودی ره‌گه‌زی به‌رامبه‌ر بێت، یا بۆ به‌شێک له‌ ئه‌ندامانی جه‌سته، یا بۆ هه‌له‌سه‌وه‌که‌وت و تایبه‌تمه‌ندی خودی که‌سه‌که‌ بێت، له‌به‌ر سنووردارکردنی توێژینه‌وه‌که‌ش سنوری توێژینه‌وه‌که‌، ته‌نها نمونه‌ی ده‌قه شیعیری ئه‌و شاعیرانه‌ی له‌ خۆ گرتوه، که‌ سه‌ر به‌ دیالیکتی کرمانجی ناوه‌راستن.
Accepted	September, 2025	
Published:	December, 2025	
Keywords		قوربانی، خۆبه‌قوربانیکردنی یار، ئه‌ده‌بی کوردی، شیعیری کلاسیکی، کرمانجی ناوه‌راست
Corresponding Author		Akram.abbas@garmian.edu.krd

پیشہ کی:

دیاردہی خۆبە قوربانیکردنی یار، که به شێکی دانه براوه له نه ریتی شیعری کلاسیکی رۆژهه لاتی، رهنگدانوهی قوونێ له به رهه می شاعیرانی کلاسیکی کوردی به گشتی و کرمانجی ناوه راستش به تایبه تی هیه. تیدا شاعیر خۆی ده کاته قوربانی بۆ خۆشه و یسته که ی، که زۆر جار وهک وینه ی جوانی ره ها و که مالی مه عنه وی وینا ده کریت. ئەم چه مکه نهک ته نها ره هه ندیکی ئەدهیی، به لکو ده رخه ری لایه نی زمانی، کۆمه لایه تی، کولتووری و ئایینییه کانی کۆمه لگی کوردیشه.

لێکۆلینه وه له م بابه ته ده رفه تیکی گرنگ ده ره خسینیت بۆ تیگه یشتن له په یوه ندی نیوان شاعیر و یار، چه مکی قوربانی و خۆشه و یستی و هاوکات و رۆل و توانای ئەده ب له گوزارشتکردن له هه ست و نه ستی تاکێ کورد پیشان ئەدات.

ئەم توێژینه وه یه ش تیشکی خستوه ته سه ر چه مکی قوربانی له شیعری چه ند شاعیرێکی کلاسیکی کوردیدا، که سه ر به دیالیکتی کرمانجی ناوه راستن، تیدا پشتبه ستراوه به لیکدان وه ی نمونه ی ئەو ده قه شیعریانه ی، که تیداندا شاعیران خۆیان به قوربانی یار، یان خۆشه و یسته کانیا ن کردوه، واته ره گه زی به رامبه ر نهک خۆشه و یستی خوا و پتغه مبه ران و ئاین و خا ک و نیشتمان...

توێژینه وه که دوو به شی سه ره کی له خوگرته وه و هه رچی به شی یه که مه بۆ لایه نی تیۆری ته رخانکراوه و تیدا باس له چه مک و پیناسه ی قوربان، یان به قوربانبوون و میژووی سه ره له دانی کراوه، له گه ل باسکردنی قوربانی پێش ئاینی ئیسلام و قوربانی له چه ند شارستانییه تیکی کۆندا، هه ره وه ها قوربانی له چه ند ئایینیکی جیاوازا.

به شی دووه میش، که ته رخانکراوه بۆ لایه نی پراکتیکی توێژینه وه که، تیدا تیشک خراوه ته سه ر به قوربان بوونی یار له شیعری ئەو شاعیرانه ی کلاسیکی کوردی، که سه ر به دیالیکتی کرمانجی ناوه راستن، وه کو نمونه ش نمونه ی ده قی شیعری (17) شاعیر وه رگه یراوه، که سه ر به ئەم دیالیکته ن، بۆ ریزه بندی کردنیانیش پشتمان به میژووی سالی له دایکبوونیان به ستوه، دواتریش گرنگترین ئەنجامه کان خراونه ته روو و دوا به دایاندا لیستی سه رچاوه کان و پوخته ی توێژینه وه که به زمانی ئینگلیزی خراوه ته روو.

گرنگی توێژینه وه که:

ئەم باسه ره هه ندی ده روونی و خودی و ئایینی و کۆمه لایه تی و کولتووری هیه بۆ تیگه یشتن له رۆل و ئاماده ی مه عشووق و یار وهک مۆتیف و سه رچاوه یه کی گرنگی شاعر.

سنوری توێژینه وه که:

سنوری توێژینه وه که بریتییه له نمونه ی ده قی شیعری ئەو شاعیرانی کلاسیکی کوردی له دیالیکتی کرمانجی ناوه راستدا، که سالی له دایکبوونیان له نیوان سالانی (1797ز-1911ز) به

ئامانجی توێژینه وه که:

ئامانج له نووسینی ئەم توێژینه وه یه، خستنه رووی چه مکی قوربانی و رهنگدان وه یه تی له ده قی شیعری شاعیرانی کلاسیکی کوردیدا و مه به ست له خو به قوربانیکردنه که ش به قوربان بوونی یاره، یان ئەندام و سیفه تیکی، یان هه ر شتیکی تایبه ت به خۆشه و یسته کانیا ن.

میتۆدی توێژینه وه که:

له نووسینه وه ی ئەم توێژینه وه یه دا پشت به رنیا زی (وه سفی - شیکاری) به ستراوه و وه سفی چه مکه گرنگه کان و شیکاری شیعره کان له و روانگه یه وه خراونه ته روو.

به شی یه که م:

چه مک و پیناسه ی قوربان و قوربانی:

قوربان، یا خود قوربانی، یان (قربان) له بنه رته دا وشه یه کی عه ره بییه و له چا وگی (قرب، نقیض البعد، قُرب منه ... و القَرَابَةُ. وهو قَرِيبٌ وَدُو قَرَاتِي). (ابن المنظور، نیه: 356) وه رگه یراوه، واته (نزیك)، که دژی دووره و لێنزیکیه وه ... و نزیکییش واتای نزیك، یان خزمان ده گه یه نیت له زمانی کوردیدا به واتای (نزیك) دیت. هه ر له م باره یه وه ده وتی، که ((القربان: کل ما یقرب به الی الله عزوجل من ذبیحة وغیرها.)) (معاوف، 2013: 1136) واته قوربان بریتییه له هه موو ئەو شتانه ی له خوا نزیکمان ده کاته وه، جا ئیتر چ سه ر بپینی ئازهل بیت، یان شتی تر. هه ر ده باره ی ئەم زاراوه یه ئەوه ش وتراوه، که ((القربان ما تقربت به الی الله تعالی، تقول (قربت) لله (قربانا)، و(تقرب الی الله بشيء طلب به (القربة) عنده.)) (الرازي، 1986: 220) واته قوربانیکردن بریتییه له نزیك بوونه وه له خودا، ده وتی به قوربانی له خودا نزیك بوویه وه، یان به قوربانیکردنی شتی که له خودا نزیك بووه وه و داوای خو نزیککردنه وه ی لیکرد.

له فه ره نه گی (المحیط عربی عربی) دا (دیسان باسی زاراوه ی (قربان) به رامبه ر به نزیك هاتوه، به لام به رامبه ر به که سانی تایبه ت له نزیکی (پاشا) ش به کارهاتوه.)) (الفیروزآبادی، 2009: 123) له بهر ئەوه ی ئەم زاراوه یه له هه موو فه ره نه گه کانی زمانی عه ره بیدا هه ر به هه مان واته هاتوه، که به واتای نزیك و نزیکبوونه وه هاتوه.

له فه ره نه گه کانی زمانی کوردیشدا زاراوه ی (قربان) عه ره ی به رامبه ر به (قوربان) هاتوه، بۆ نمونه له فه ره نه گی هه مبان به بۆرینه دا ده باره ی ئەم زاراوه یه وتراوه ((قوربان: 1) وشه ی رێگرته ن، ئەزه بی، 2) ده سه رگه ران، به لاگێ، 3) گوشتی خیری له جه ژنی گه ورده، حه یوانی خیری،

4) دوامین مانگی سالی موسلمانان، 5) جه ژنی گه وره ی ئیسلام.)) (هه ژار موکریانی، 1369: 563) له فهره نگی خائیشدا سه بارهت بهم زاراوویه و تراوه، که ((قوربان: سه رگه رد، وتهیه که له رووی گه وره ییه وه دهوتری بهو که سهی، که قسه ی له گهل ده که هیت. قوربانی: مهرو بزن یان حوشر و گایه، که له چوار رۆژی قورباندا سه رده پردی به ناوی قۆچه وه. قوربانیکرد: سه ربړینی قوربانی له چوار رۆژی جه ژنی قورباندا به ناوی قۆچه وه.)) (خال، 2005: 334) واتا بریتیه له کۆتایی هینانی ژبانی گیان له بهرته له پیناوی ئامانجیکی دیاری کراودا.

له کۆی لیکدانه وهی زاراووی (قربان) لهو سه رچاوانه ی لای سه ره وه دا ئه وه مان بۆ دهرده که وهت، که قوربان، له بهرته دا به واته ی نیکبوونه وه دیت و دواتر زاراووه که بۆ پرۆسه ی ئه نجامدانی قوربانی به کارهاتوو، له زمانی کوردیشدا زاراووه کانی به لاگه ردان، سه رگردان، قه زاوه گپ، و فیداکردن به رامبه ری به کارهاتوو، هه رچی قوربان و قوربانیکردنه ناوه، به قوربانبوونیش کرداره که یه، بۆیه ده توانین بڵین قوربانیکردن بریتیه له (کاریکی ئایینی، که له ڕیگه ی به فیداکردنی شتی که وه باری (معنوی) که سیک، یان چهند شتیکی په یوه نیدار ده گۆریت.)) (موس: هوبیر، 2021: 33) که واته قوربان، یان قوربانیکردن وه کو زاراووه له بهرته دا وشه یه کی عه ره بییه و به واته ی نزیك، یاخود خۆنزیکردنه وه دیت، وه کو پیناسه ش ده توانین بڵین قوربانیکردن بریتیه له فیداکردن، یان سه ربړینی گیانه وه ریک، جا ئیتر چ مرۆف بیت یاخود ئاژه ل له پیناوی خۆنزیکردنه وه له خودا. هه رچه نده (هه ندیک جار ده کریت، جیگره وه ی ئاژه له قوربانیه که رووه ک، یان به ره می رووه کی بیت، به لام زیاتر ئه و جوړه قوربانیه باوتر بووه، که خۆنپرشتنی تیدا بووه.)) (سمت، 1997: 255) ئه مه ش دهرخه ری ئه و راستیه یه، که له زۆربه ی کولتور ئاینه جیاوازه کانی جیهاندا زیاتر گرنگی به قوربانیه ی ئاژه لی دراوه.

میژووی قوربانی:

قوربانیه میژوویه کی زۆر کۆنی هه یه و په یوه سته به بوونی مرۆفه وه (له وه ته ی مرۆف هه سته به مه ترسی دیارده سروشتیه کانی ده وره یی کردوو و لیکدانه وه ی زانستیانه ی نه بووه بۆ ئه و دیاردانه قوربانی کردن بوونی هه بووه.)) (ناصر: ناص، 2018: 260) چونکه (سه رچاوه ی دروستبوونی یه که م ئایینی مرۆف به شیوه یه کی بهرته ی له دهرته نجامی ترسه وه بووه، ترس له ئاینده و له هیژی ئه و شته بیزاو و نه بیزاوانه ی، که بیر لیده کردوه.)) (هوبیر، 2014: 103) بۆیه بۆ په واندنه وه ی ئه م ترسه ی ناخی هه ولی ئه وه ی داوه له ڕیگه ی قوربانیکردنه وه جوړه ئارامیه که به خۆی به خست. هه رچه نده (هه ندی جار قوربانیه که له پینا و ئه وه دا بووه، که خواوه ند به رده وام بیت له پێشکه شکردنی نیعمه ته کانی ژیان و هه ندی جاریش له پینا و ئه وه دا بووه، که توره ی خواوه ند که م بکه نه وه و به دوور بن له رودای نه خوازارا.)) (القمني، 1999: 99) واتا قوربانیکردنه که مه به سته دار بووه و مه به سته لی به ده سته پینانی شتیکی گه ورته ر له قوربانیه که بووه.

سه بارهت به میژووی سه ره ه لانی جوړه کانی قوربانیه، جا چ مرۆفی بن، یان ئاژه لی، یان رووه کی، ئه و دوو تیروانی جیاوازه یه، (به تیروانیی گروپی یه که می شه زایان یه که م جوړی قوربانی بریتی بووه له به ره می رووه کی، دواتر مرۆف ئاژه لی کردوو، به قوربانی، چونکه ئه و هه سته ی لا دروست بووه، که ئاژه ل له پله یه کی به رزتردایه، دوا ی ئه مه ش بۆ ئه وه ی دلسۆزی خۆیان بۆ خواوه ند پیشان بدن مرۆفیان کردوو به قوربانیه، هه رچی تیروانیی دووه میشه به ته واته ی پێچه وانه ی تیروانیی یه که مه و به یی ئه م تیروانیه، که به ته یه یه یوونی کات میشکی مرۆف گه شه یکردوو و له دوا ی مرۆف به قوربانیه کردن ئاژه لی کردوو به قوربانیه و دواتریش به رووبووی رووه کی.)) (القمني، 1999: 100) له گهل ئه مه شدا (القمني) تیروانیی وایه، که هۆکاری کۆمه لایه تی و ژینگه ی و بارودۆخی جیاوا ... بوونه ته هۆی تیکچونی ئه م ریزبوونی یه که له دوا ی یه که اته ی جوړی قوربانیه کان.

شیوه ی قوربانیکردنه که ش به پێی ژینگه و قوناغه جیا جیا کانی ژیان جیاوازی هه بووه و گۆرانکاری به سه ر پرنسپ و شیوازی ئه نجامدانی دا هاتوو، دیاره ئه م گۆرانکاریانه ش وه کو هه ر نه بریتیکی تری ئایینی و کۆمه لایه تی به یی گه شه کردن و فراوانبوونی ئاسۆی رۆشنیری به گهلان گۆرانکاریان به سه ردا هاتوو، به شیوه یه که، که پێچه وانه ی گه شه کردنی زانست بووه، چونکه (یاسایه کی جینه گۆر) ثابت) نییه بۆ پێشکه وتی ئاین، له کاتی که پێشکه وتی زانست له سه ر بنه مای که لکه بوونه و به پێی یاسای پێشکه وتی میژوو گه شه ده کات.)) (الخشت، 2010: 126) جگه له مه ش له بهر ئه وه ی (ئاین خۆی دیارده ییه کی کۆمه لایه تییه.)) (هسلحت، 1946: 30) بۆیه قوربانیکردنیش، وه کو به شیک له ئه م دیارده کۆمه لایه تییه به هه مان شیوه ی نه ریه ته کۆمه لایه تییه کانی تر به یی جیاوازی کۆمه لگاکان و جیاوازی میژووی قوناغه کانی گه شه سه ندنی گۆرانکاری به خۆوه بینیوه و پراکتیزکردنی له کۆمه لگایه که وه بۆ کۆمه لگایه کی تر جیاوازی بووه، (هه ندی جار قوربانیه که خودی مرۆف بووه، جا چ مندال بوویتی، یان گه نج، کوپ بیت یان کچ، یان که سانی به ته مه ن بن، هه ندی جاریش ئاژه لی وه کو مانگا و بزن و مه ر و مریشک کراون به قوربانیه، یان رووه ک و به ره می رووه کی،)) (وای، 1955: 83-84) بۆ خستنه رووی ئه م راستیه ش هه ولده دهن میژووی سه ره ه لانی قوربانیه و پراکتیزکردنی به پێی قوناغه میژوویه جیاوا و دیاره کانی ژبانی مرۆفایه تی به خه یه پروو:

1/ قوربانیه له چهند شارستانییه تیکی کۆندا:

قوربانیه له زۆربه ی شارستانییه ته کۆنه کاند بوونی هه بووه و له شارستانییه تی میسری کۆندا (3200-332 پ.ز) میسریه کۆنه کان به چه ندین شیوه پرۆسه ی قوربانیه یان ئه نجامداوه له پیناوی نزیك بوونه وه له خواوه ند بۆ به ییت بوونی خاک، یه کێک لهو رپۆره سمانه ش بریتی بووه له (خنکاندن قوربانیه که له ئاوی رووباری نیلدا، چونکه پێده چیت رووباری نیل یه کێک بوویتی له گه وره ترین خواوه ند کانیان و ده بوو رازیان بکردایه به ئه وه ی قوربانیه پێدا تا کو له ئاوی زیادیان پێبه خست و به رووبومه کانیان به به ره که ت بیت.)) (وای، 1955: 90) واتا قوربانیکردنه که له پیناوی خۆشه ویستیاندا نه بووه بۆ خودی رووباره که، به لکو له پیناوی به ده سته پینانی به رووبووی زیاتردا بووه.

قوربانی کردن له شارستانییه ئی ئاشورییه کانیشدا (2600-609 پ.ز)، هاوشیوهی شارستانییه تی بابلییه کان بووه، چونکه (له شارستانییه تی ئاشورییه کانیشدا ترسان له خواوهند یه کهم ئه رکی ئایینی بووه و دوبه دوای ئه ویشدا دووهم ئه رک هاووه، که دیسان بریتی بووه له قوربانی.) (دیلاپورت، 1997: 320) وه کو ده بینن له شارستانییه ته شدا قوربانیکردنه که مه به سته دار بووه، واتا له پیناوی به رژه و نه دیدا بووه.

شارستانییه تی (بابل) یش (1800-600 پ.ز)، وه کو شارستانییه تی کونی مرؤفایه تی بیهش نه بووه له بوونی بیروباوه ری ئایینی و جیه جیکردنی ئه رکه ئایینییه کان له نیویشیاندا قوربانی، (له کاتیکدا ترسان له خواوهند یه کهم ئه رکی ئایینی بووه، ئه رکی دووهمی جیه جیکردنی رپوره سمه ئایینییه کانیش قوربانی بووه، و له م رپوره سمانده به زوری قوربانیه کان بریتی بوون له گیسک و کاوری قه له و کامل و بیکه موکوری، که دوای سه رپینان خواوهند به شی خوی وه رده گرت، که بریتی بوو له رانی لای راستی قوربانیه که و هه ر دوو گورچیه ی و هه ندی گوشتی وشکراوه، جگه له کاو و گیسک ئاژه لی تریش وه کو قوربانی سه ر ده برا، که به راز یه کیک بووه له و قوربانیه کان.) (دیلاپورت، 1997: 164) ئه وه ی جیکای سه رنجه لیره دا جوړتی قوربانیه که گرفت نه بووه، به لکو چوئینییه که ی مه به سته بووه، چونکه ده بوو قوربانیه که بی که موکوری بوایه، هاوشیوه ی ئه و قوربانیه ی، که له ئایینی موسلماندا ئه نجام ئه دریت.

شارستانییه تی یونانی، (800-146 ق.ز) وه کو شارستانییه تیکی دیاری مرؤفایه تی به ده ر نه بووه له دیارده ی پشکه شکردنی قوربانی، چونکه قوربانیه یان پشکه ش به خواوهند کردووه له پیناوی به ده سته یانی سوزیان، یان هه ر هیه نه بیهت بۆ خو دورگرتن له توره ی و شه ریان.) (الشیخ، 1992: 141-142) جگه له مه ش قوربانیه یان بۆ دیارده سروشتیه کانیش کردووه، بۆ نمونه (قوربانیه یان بۆ بای باکور کردووه، که بایه کی زور سارد بووه زیانی پینان ئه به خشی.) (هیوم، 2014: 99) واتا قوربانی بۆ ئه و شتانه ش کراون، که سه رچاوه ی مه ترسین بۆ ژانی مرؤف.

له شارستانییه تی رۆمانیه کانیشدا (753-476 پ.ز) وه کو زۆریه ی شارستانییه ته کانی تری مرؤفایه تی دیارده ی قوربانی بوونی هه بووه (مرؤف به قوربانیکردن یه کیک بووه له رپوره سمه ئایینییه کانیه، رۆمانیه کان له کاتی گرانی و قاتوقری و بلبوونه وه ی نه خوشیدا مرؤفیان کردووه به قوربانی بۆ خواوهند، بۆ ئه وه ی ره حمیان پیکات و سوژی بۆ لای خویمان راکیشن، تا کو تایی به نیت به توره یه که ی و نه خوشی و گرانییه که یان له سه ر لابات.) (وانی، 1955: 91) واتا دیسان قوربانیکردنه که له پیناوی به رژه و نه دپی خویماندا بووه.

ئهم ئه ریه ئایینی، واتا قوربانی کردنی مرؤف له شارستانییه تی کونی چه ند گه ل و نه ته وه ی تردا بوونی هه بووه به مه به سته به پیت بوونی خاک پشکه ش به خواوهند کراوه وه (دانیشتوانی چین و هند و ئه فریقا و مه کسک، هه روه ها له ئه مریکا هه ندیه سووره کان ئه م جوړه قوربانیه یان بۆ هه مان مه به سته ئه نجامداوه.) (وانی، 1955: 89-90) واتا ئه م دیارده یه تابهت نه بووه به ناوچه یه کی دیاریکراوه.

ب/ قوربانی له ئایینه جیاوازه کاند:

پروسه ی ئه نجامدانی قوربانی به شیوه گشتیه که ی له زۆریه ی ئایینه جیا جیاکاندا جیاوازیه کی ئه وتوی نه بووه، چونکه کوی ئه نجامدانی پروسه که بۆ نزیک بوونه وه بووه له خواوهنده کان ئه گه ر چی له رووی پرنسیپیه وه له ئاینیکه وه بۆ ئایینی تر جیاوازی هه بووه.

له ئایینی هیندۆسه کاند (1700-1100 پ.ز) قوربانی بوونی هه بووه و و پروسه ی ئه نجامدانی قوربانی به چه ندین شیوه ئه نجام دراوه و خودی قوربانیه که ش ده بوایه (هه لگری چه ندین مه رج بوایه بۆ ئه وه ی وه کو قوربانی په سه ند بکرایه، بۆ نمونه ده بوو ئه و ئاژه له ی بۆ قوربانی ئاماده ده کریت ئاژه لیک ته واته ته ندروست بیت و له رووی رواله تیشه وه بیتخه وش بیت، هه روه ها ده بوو رینگ و په گه ز و ته مه نی ئاژه له که دیاریکراوه بوایه به پیتی ئه و مه به سته ی، که بۆی ئه نجام ده دریت.) (موس، 2021: 68-69) هیندۆسه کان کاتیک قوربانیه کانیه بۆ خواوهند ئه نجام ئه دا چاوه روانی هیه پاداشتی نه بوون، (به لکو وه کو خوشه و یستیه ک بۆ خواوهند قوربانیه یان ئه نجام ئه دا.) (الخشت، 2010: 172) ئه مه ش ئه وه مان بۆ ده رده خات، که هیندۆسه کان تپروانینیکی جیاوازیان هه بووه بۆ ئه نجامدانی قوربانی.

ئه وه ی جیکای سه رهنج و تپینییه ئایینی زه رده شتی (672 پ.ز) تاقه ئایینه، که رینگه ی به ئه نجامدانی قوربانی ئاژه لی نه داوه و له م ئایینه دا () قوربانیکردن له رینگه ی خوینرشتی گیاندارانه وه ناسازگار و په سه ندی ناکات.) (تابادانی، 2002: 65) واتا به هه موو شیوه یه ک قه دهغه کراوه، جا بیانوهه که هه رجه یه ک بیت.

له ئایینی یه هویدا (واده روانیته مرؤف، که به خوړسک تاوانبار، وه بۆ پاکبوونه وه له تاوانه کانی پتووستی به وه هه یه، که قوربانی بکات، بۆیه قوربانی، و رپوره سمی ئه نجامدانی قوربانی له م ئایینه دا رپوره سمیکی سه ره کی بووه.) (الخطیب، 2008: 204-205) له م ئایینه دا رپوره سمی ئه نجامدانی قوربانی بۆ چه ند مه به سته یکی جیاوازه نجام ده دریت، وه (ئه نجامدانی قوربانی به مه به سته تۆبه کردن، دانان به هه له دا، بۆ سوپاسکردنی خودا، یان بۆ ئه وه ی ژانی خویمان بۆ خوا ته رخان بکه ن... جوړی ئه و ئاژه لانه ش، که ده کران به قوربانی ده بوایه به پیتی ئایینه که یان رینگه پیدراوه بوایه و ئه و که سه ی، که قوربانیه که ی ئه نجام ئه دا ده سته ده خسته سه ر ئاژه له که و دواتر سه ری ده بری.) (الخطیب، 2008: 206) واتا ئه نجامدانی قوربانیه که ده بوو به پیتی بنه ما ئایینییه کانیه بوایه.

هه لگرانی بیروباوه ری ئایینی مه سیحیه تیش یان وایه، که (له خاچدانی هه زه رتی عیسا دووهم بنه مایه له بنه ماکانی ئایینه که یان، چونکه به پیتی بیروباوه ری ئه م ئایینه هه زه رتی عیسا له لایه ن خوداوه وه فریادیه سیک بۆ مرؤفایه تی نیردراوه، بۆ ئه وه ی خوی بکات به قوربانی له پیناوی ئه وه ی، که خه لکی له تاوان دوور بخاته وه.) (السعدي، 2005: 181-182) بۆیه هه زه رتی عیسا پیتی وابووه، که (لیخوشبوون له رینگه ی کو تایی هینان به تاوانه وه دیته دی، کو تایی هینان به تاوانیش ته نها له رینگه ی ئه وه وه دیته دی، که مرؤف جه سته ی خوی وه کو قوربانیه که پشکه ش بکات، هه ر بۆیه مه سیح جه سته ی خوی کرد به قوربانی له پیناوه مرؤفا.) (السعدي، 2005: 133) ئه مه ش ئه وه مان بۆ ده رده خات، که هه زه رتی مه سیح له پیناوی ئه وه دا خوی کردووه به قوربانی، که ببیته فریادیه ی مرؤفایه تی.

ئایینی ئیسلامیش وه کو ئایینیکی ئاسمانی به روونی ریگه‌ی داوه به ئەنجامدانی قوربانی ئازەلی و له چەندین ئایه‌تی قورئانی پیرۆزیشدا ئاماره‌ی پیکراوه {وَأَتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ابْنَيْ آدَمَ بِالْحَقِّ إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقْبَلُ مِنْ أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَلْ مِنَ الْآخَرِ قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ} (المائدة: 27) وه کو ده‌بینین له‌م ئایه‌ته‌دا میژووی قوربانی ده‌گه‌ردێته‌وه بۆ سه‌رده‌می (هابیل و قابیل) ی هه‌ردوو کو‌ره‌که‌ی چه‌زه‌تی ئاده‌م، که قوربانی له هابیل وه‌رگیراوه و قوربانییه‌که‌ی قابیلی برای وه‌رنه‌گیراوه، هه‌ر له قورئانی پیرۆزدا ئاماره به‌ چیرۆکی چه‌زه‌تی ئیبراهیم کراوه، که خه‌وی بێنیوه و له خه‌وه‌که‌یدا خوی گه‌وره‌ فه‌رمانی پیکردوووه چه‌زه‌تی ئیسماعیلی کوری وه‌ کو قوربانییه‌ک سه‌ر به‌ریت {فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانْظُرْ مَاذَا تَرَى قَالَ يَا أَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمُرُ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ... وَفَدَيْنَاهُ بِذَبْحٍ عَظِيمٍ} (الصافات: 102 و 107) واته‌ ئه‌و کاته‌ی چه‌زه‌تی ئیسماعیل گه‌وره‌ بوو، چه‌زه‌تی ئیبراهیمی باوکی خه‌وی بێنی و له خه‌وه‌که‌یدا خوی گه‌وره‌ فه‌رمانی پیکرد، که ئیسماعیلی کوری بکات به قوربانی و سه‌ر به‌ریت، بۆیه خه‌وه‌که‌ی بۆ کو‌ره‌که‌ی گێرایه‌وه و کو‌ره‌که‌شی وتی ئه‌و فه‌رمانه جێبه‌جێبکه، که لای خواوه هاته‌وه، واته‌ بکه به‌قوربانی و سه‌رمبه‌ره، به‌لام خوی گه‌وره‌ کاوړنکی بۆ چه‌زه‌تی ئیبراهیم نارد بۆ ئه‌وه‌ی له جیاتی ئیسماعیل بکات به قوربانی.

هه‌رچه‌نده له هه‌ردوو ئایینی یه‌هودی و مه‌سیحیدا چیرۆکه‌که به‌و شیوه‌یه‌یه، که (خوا فه‌رمانی به چه‌زه‌تی ئیبراهیم کردوووه، که ئیسماعیلی کوری بکات به قوربانی، به‌لام به تێروانی ئایینی ئیسلام خوا فه‌رمانی به‌وه کردوووه، که ئیسماعیلی کوری بکات به قوربانی). (الخشت، 2010: 171) جا چیرۆکه‌کان هه‌رچیه‌ک بن، گرنگ ئه‌وه‌یه، له هه‌ر سێ ئایینه‌که‌دا خوا فه‌رمانی کردوووه به چه‌زه‌تی ئیبراهیم، که یه‌کتێک له کو‌ره‌کانی بکات به قوربانی، ئیتر ئه‌و قوربانییه (ئیسحاق) بێت، یان (ئیسماعیل) هیچ جیاوازییه‌کی نییه.

هه‌ر له قورئانی پیرۆزدا ئاماره به‌ کاتی ئەنجامدانی قوربانی و جو‌ری قوربانییه‌که کراوه و چەندین مه‌رجی بۆ دانراوه {وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ. لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَّعْلُومَاتٍ عَلَى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطِيعُوا أَوَّلَ الْفَقِيرِ} (الحج: 28) ئه‌ممه سه‌ره‌رای ئه‌وه‌ی ته‌مه‌ن و حاڵه‌تی چەند ئایه‌تمه‌ندییه‌کی تری قوربانییه‌که‌ش دیاری کراوه.

پ/ قوربانیکردن له پێش هاتی ئیسلام:

مرو‌فی سه‌ره‌تایی له‌به‌ر ئه‌وه‌ی لێکدانه‌وه‌ی زانستی نه‌بووه بۆ دیارده و شته‌کانی ده‌ورو به‌ری ژینگه‌که‌ی و هه‌ستی به‌وه‌ش ده‌کرد، که هه‌ندی له‌م دیاردانه سودبه‌خشن و هه‌ندی تریان زیان به‌خشن و ده‌بوونه مایه‌ی ترس و دله‌راوکی بۆی، بۆیه به‌شیوه‌یه‌که له شیوه‌کان ده‌یانپه‌رست بۆ نمونه، که هه‌ستی به‌وه‌ ده‌کرد، که خۆر له کاتی سه‌رمادا گه‌رمی پێده‌به‌خشێ. بۆیه ده‌یه‌رست (یسجدون للشمس من دون الله). (النمل: 24) هه‌رچه‌نده تێروانی زۆر جیاوازی هه‌یه له‌م رووه‌وه، ئه‌وه‌ش ئه‌وتێت، که (فره‌ خواوه‌ندی یه‌که‌م ئایین و کۆنترین ئایینی مرو‌فایه‌تییه). (هیوم، 2014: 9)، به‌لام (ده‌کرێ خۆر سه‌رچاوه‌ی یه‌که‌م ئاین بووبێت). (الخشت، 2010: 145)، (فلما رأى الشمس بازغة قال هذا ربي هذا أكبر فلما افلت قال يا قومي إني بريء مما تشرکون). (الانعام: 78) یان، که له شه‌واندا مانگ رووناکی پێته‌به‌خشین دیسان ئه‌یانپه‌رست (لاتسجدوا للشمس ولا للقمر واسجدوا لله الذي خلقهن). (فصلت: 37) له‌گه‌ل هه‌موو ئه‌و بۆچوونه جیاوازاندا ده‌بێت ئاگاداری ئه‌وه‌ش بێن، که (ناتوانریت یاسایه‌ک دیاری بکه‌ین بۆ گه‌شه‌کردنی میژووی ئایینه‌کان). (الخشت، 2010: 122)، چونکه به‌ درێژایی میژوو تێروانی جیاوازی هه‌بووه بۆ چۆنیتی گه‌شه‌کردن. سه‌باره‌ت به‌ دیارده سروشتیکی تری، وه‌ک زه‌مینله‌رز و لافاو و گرکان... هه‌ند هه‌مان تێروانیان هه‌بووه، (له‌به‌ر ئه‌وه‌ی ده‌سته‌وه‌ستان بوونه به‌رامبه‌ر به‌ ئه‌م دیارده سروشتییانه، بۆیه له قو‌ناغه‌کانی تری میژوودا هه‌و‌لی ئه‌وه‌یان داوه، بۆ خۆ زی‌کردنه‌وه و که‌م‌کردنه‌وه‌ی تۆره‌ییان قوربانیان پێشکه‌ش بکه‌ن). (الخشت، 2010: 146) ئه‌مه‌ش سه‌لمێنه‌ری ئه‌و راستیه‌یه، که قوربانیکردنه‌که له پێناوی به‌رژه‌وه‌ندییدا بووه.

به‌شی دووه‌م: به‌قوربان بوونی یار لای چەند شاعیری کلاسیکی کوردی له کرمانجی ناوه‌راستدا

چه‌مکی قوربانی لای شاعیرانی کلاسیکی کوردی به‌ دوو ئاراسته‌ی جیاوازا رو‌شتوووه، که ئاراسته‌یه‌کیان له ژێر کاریگه‌ری ئایینی ئیسلامدا بووه و له‌م رووه‌وه شاعیران له‌به‌ر خۆشه‌ویستییان بۆ خوی گه‌وره و ئایینی ئیسلام، له بری ئه‌وه‌ی ئازەلی کان به قوربانی خودای گه‌وره بکه‌ن، خۆیان به قوربانی خوا و پێغه‌مبه‌ر و که‌سایه‌تییه‌ ئایینییه‌ دیاره‌کان کردوووه.

هه‌رچی ئاراسته‌ی دووه‌میشه، که مه‌به‌سته له‌م تو‌نێنه‌وه‌دا له‌و خۆشه‌ویستییه‌دا خۆی ده‌بینێته‌وه، که شاعیران هه‌یان بووه به‌رامبه‌ر به خۆشه‌ویسته‌کانیان (یار)، که بۆ گوزارشتکردن له راستی ئه‌م خۆشه‌ویستییه‌یان خۆیان به قوربانی خۆشه‌ویسته‌کانیان کردوووه، واته‌ ئه‌گه‌ر له کۆندا خه‌لکی شته‌ مادی و به‌ نرخه‌کانیان کردوووه به قوربانی، ئه‌وا شاعیرانی کلاسیکی کوردی روحی خۆیان به قوربانی ئه‌وین(یار) کردوووه، ئه‌م دیارده‌یه‌ش به‌ ته‌واوی په‌نگدانه‌وه‌ی هه‌بووه له شیعره‌کانیادا، که لای خواوه‌دا به‌پێی میژووی ژیا‌نی شاعیران ئه‌م چه‌مکه ده‌خه‌ینه‌روو:

گیان وه‌ک پێو‌ستییه‌کی هه‌ر گرنگی هه‌موو بوونه‌وه‌ران به‌گشتی و مرو‌ف به‌تایه‌تی هۆکاریکی گرنگی مانه‌وه و به‌رده‌وامیدانه به‌ ژیا‌ن و جه‌سته به‌ بێ گیان هیچ گرنگیه‌کی نامێنێت و ماهیه‌ت و بوونی خۆی له‌ده‌سته‌دات، به‌لام له‌گه‌ل ئه‌وه‌شدا شاعیر له‌م دێره‌ شیعره‌دا بۆ سه‌لماندنی ئه‌و خۆشه‌ویستییه‌ قو‌وله‌ی، که هه‌یه‌تی به‌رامبه‌ر به خۆشه‌ویسته‌که‌ی گیانی خۆی بۆی ده‌کات به قوربانی. هه‌ر بۆیه ده‌وتێت (داستانی دلداری هه‌نگری سۆزێکی تایه‌ت و هه‌ستێکی قو‌له، که ده‌یخاته ریزی گه‌نجینه‌ی لیریکه‌وه، و جو‌رێک له‌ دلسۆزی و فیدکاری

پێشان ده‌دات). (په‌سول، 1970: 44)

مه‌لا خدر (نالی 1797-1874) له شیعریکدا خۆی به قوربانی ئه‌و هۆکاره ده‌کات، که هه‌والی خۆشه‌ویسته‌که‌ی پێده‌گه‌یه‌نیت و ده‌لێت:

قوربانی تۆزی ریگه تم ئه ی بادی خوش مروور

ئه ی په یکی شاره زه به هه موو شاری شاره زوور

.....

حالی بکه به خوفیه: که ئه ی یاری سه نگ دل

نالی له شه ووقی تویه ده نیژی سه لامی دوور

(نالی، 1364 ک: 174، 197)

نالی له چامه به ناوبه نگه (43) دیریکهیدا، که دواتر (سالم) ی شاعیر وه لای داوه ته وه، له دیری یه که میدا خوی به قوربانی ئه و بایه ده کات، که وه کو په یامبه ریگ ئه م نامه یه ی بۆ ده گه یه نیته سلیمانی و له دیریکانی دواتر دا باس له حاله تی دهروونی خوی ده کات له غه رییدا و پرسپاری ورد ده باره ی بارودۆخی سلیمانی ده کات له دوا ی تیکچوونی بارودۆخی میرنشینی بابان، تا ده گاته کو تا دیر، که تیدا ده لیت به چیه خوشه ویسته که م ئاگادار بکهروه، که هۆکاری ناردنی ئه م نامه یه م په رو شیمه بۆ هه وāl زانیی ئه و ی دلره ق، هه رچه نده ((رهنگی مه به سستی نالی له م به نه یی هه وāl و سه لام بۆ یار ناردنه ئه وه بۆ بییه و ی بل ئه م پارچه شیعره م بۆ مه سه له یه کی گه لی گشتی ته رخا ن کردووه، که سۆزی نیشتیما ن... خو ناشکر ئه ر به یه کجاری یاره که ی پشتگو ی بخوا، بۆیه وا به با ئه ئی به دزییه وه وای پ ن بل ئی.)) (نالی، 1364 ک: 198) ئه مه ش بۆخوی سه لم پنه ری ئه و راستیه یه، که شاعیر خوی ته نها به قوربانی خوشه ویسته که ی نه کردووه، به لکو به قوربانی ئه و ریگا و هۆکارانه شه، که بوونه ته هۆکاری په یوه ندی و هه وāl زانیی.

شاعیر له دیر شیعریک تریدا خوی به قوربانی خودی خوشه ویسته که ی ده کات و ده لیت:

گوتم: قوربانی تو من بم، گوئی: قوربانی تو سه گ بۆ

گوتم: شیشه ی دل م ناته و ی؟ گوئی: بۆچیمه ؟ مه کسوره

(نالی، 1364 ک: 410)

وه کو دیاره شاعیر له م دیر شیعره ی لای سه ره وه دا خوی به قوربانی خوشه ویسته که ی ده کات و پی ده لئ ئه ی یار من خۆم به قوربانی تو ده که م، به لام خوشه ویسته که ی هینده بیمر وه ته، له وه لامدا پی ده لیت سه گ به قوربانت پی .

له دیر شیعریک تریدا خوی به قوربانی بالآ و خالی ره شی رووی خوشه ویسته که ی ده کات و ده لیت:

بالآگه ردانی بالآت بم ئه گه ر چووم

فیدای هیندو پی خالت بم ئه گه ر مام

(نالی، 1364 ک: 262)

وه کو ده بینین له نیوه دیری یه که م ئه م دیر شیعره دا خو ده کاته به لا گیری ئه ندامی کی جه سته ی خوشه ویسته که ی، که ئه ویش (بالآ) یه تی، واتا گیانی خوی وه کو قوربانیه ک ده کاته قه لغانیک بۆ پاراستنی بالآی خوشه ویسته که ی، له نیوه دیری دووه میشدا خوی به قوربانی خالی ره شی رووی خوشه ویسته که ی ده کات.

عبدالرحمان به گی ساحیقه رانیس (سالم 1805-1869) له سه ره تای نامه شیعریه کهیدا بۆ وه لامدانه وه ی نالی ده لیت:

جانم فیدای سروه که ت ئه ی باده که ی سه حه ر!

ئه ی په یکی موستعید له هه موو راهی پر خه طر!

(سالم، 2015: 330)

ده باره ی به قوربانی بوونی خوشه ویسته که شی له دیر شیعریکدا ده لیت:

قاصید له طه ره ف تۆوه سه لامی کی گه یاندم

قوربانی وه فای ده م به ده م و جه وری مدامت

(سالم، 2015: 202)

وه کو ده بینین شاعیر له م دیر شیعره دا ته نانه ت خوی به قوربانی وه فای ناوبه ناو و دلره ق به رده وای خوشه ویسته که ی کردووه، که ئه مه ش دیسان به لگه یه کی حاشا هه لنه گره، که شاعیرانی کلاسیکی کوردی خۆیانان ته نانه ت به قوربانی سیفه تی باش و خراپی خوشه ویسته کانیانیش کردووه، ئه وه تا له لایه ک خوی به قوربانی سیفه تیکی باشه ی خوشه ویسته که ی کردووه، که وه فایه، هه رچه نده که میشه، له لایه کی تریشه وه خوی به قوربانی سیفه تیکی خراپی خوشه ویسته که ی کردووه، که جه وری، یان سته مه، که به رده وامه، واتا هه رچی وه فایه ناوبه ناوه، به لام هه رچی سته م و زولمه به رده وامه.

له دېره شيعريكي تر دا خوي به قورباني خوښه ويسته كه ي ده كات و ده لئيت:

بو چم دهوي ټو قېبله، گهر نه يكه مه خاكي رېت
روحم به چي مه صرف دي، گهر نه يكه مه قوربانتي؟

(سالم، 2015: 204)

وه كو دياره له م دېره شيعره دا شاعير ټامازه به وه ده كات، كه روجي ههر بو ټووه باشه به قورباني خوښه ويسته كه ي بكات، ټه گينا به كه لكي هيچي تر نايهت، ټه مه ش به لگه يه كي تره بو ټووه ي بېسه لمينين شاعير خوي به قورباني خوښه ويسته كه ي كړدوه.

مسته فا به گي كورديش (كوردي 1782-1859) له دېره شيعريكي دا سهره راي ټووه ي خوي به قورباني خوښه ويسته كه ي ده كات، ده بېته سؤپه ريش بوي بو ټووه ي له تيري به دكاران پېپارټيټ، بويه ده لئيت:

جانا وهر ټم جه ټنه قورباني سهرت بم
بو تيري قه ضاي چاوي حه سوودان سؤپه رت بم

(كوردي، 2010: 288)

كوردي شاعير له م دېره شيعره دا بو دهر بېني خوښه ويستی خوي بو خوښه ويسته كه ي خوي به قورباني سهر ي خوښه ويسته كه ي ده كات، هه روهك چو موسولمانان له جه ټني قورباندا ټاژهل ده كهن به قورباني له پېناوي نزيك بوونه وه له خودا، هه روه وا خوي ده كات به سؤپه ري بهر شير و تيري حه سوودان و خوي فيدا ده كات له پېناوي مانه وه ي خوښه ويسته كه يدا.

له دېره شيعريكي تريشدا خوي به قورباني چاوي خوښه ويسته كه ي ده كات و ده لئيت:

بو شيفاي چاوت بده ين قورباني ټيمه با به جان
تا له داخا ره قيبش شق بېستا غيرت سزه

(كوردي، 2010: 596)

وه كو دهبينين شاعير له م دېره شيعره يدا خوي و هه والاني به قورباني كړدوه له پېناوي ټووه دا، چاوي ياري چاك بېته وه.

حاجي قادري كويش (1815-1897) له دېره شيعريكي دي به قورباني ټو سانه ده كات، كه به خوښه ويسته كه ي ده گات و ده لئيت:

دل له كونجي سينه دا گهر خوښ ده نوښي و غم ده خوا
حاجي بو قورباني عيدي وه سولتي تو دا بيه ستووه

(كوي، 1390ك: 138)

له م دېره شيعره دا حاجي قادري كوي، دي خوي ده چوښت به ټو ټاژهل ي، كه ماوه يه ك پيش جه ټني قوربان دا يده به ستن و ټاليكي باشي ده دهن بو ټووه ي قه له و بېت، تا له جه ټني قورباندا بېكه ن به قورباني، بويه ده لئيت ټم دل ي من، كه له سنگدا دا به ستووه و خوښ و خه فته ده خوات، تنه نا بو ټووه يه مانه وه ي، تا بېكه م به قورباني بو جه ټني گه يشتن به تو.

سه بارهت به به قوربان بووني ټه ندامتيكي جه سته ي خوښه ويسته كه ي له دېره شيعريكي ده لئيت:

دل و جان و ره وان و تن، وه كو ټيمان و ديني من
فيدي روخساري گولناري، نيساري زولفي ته راي

(كوي، 1390ك: 174)

شاعير له م دېره شيعره يدا خوي، يان دل و گيان و جه سته ي به فيدا، يان قورباني چهن ټه ندامتيكي جه سته ي خوښه ويسته كه ي ده كات، كه بريتن له روخسار و زولفي په خشان و بلاو.

مه لا محمه دي كوري مه لا عوسماني به لخي (مه حوي 1837-1909) له دېره شيعريكي ده لئيت:

وتم: روخسارت ده جانا، دا به قورباني له بت كه م جان
وتي: به حريكي شه هده ټه لبت ده نيشي پيوه ميشي

(مه حوي، 1381ك: 348)

وه كو دهبينين مه حوي شاعيرش له م دېره شيعريكي خوي به قورباني تاقه ټه ندامتيكي خوښه ويسته كه ي ده كات، كه ټه ويش ليوه، ليره دا ټه گهر به راو ديكي خوښه ويستی مه حوي و له خوښه ويستی مه حوي بكه ين، دهبينين مه حوي گياني خوي هه رچه نده زور شرينه و هو كاري مانه وه يه تي له ټياندا به قورباني يه ټه ندامي خوښه ويسته كه ي ده كات، كه ټه ويش ليويتي، له به رامبه ر ټه مه دا خوښه ويسته كه ي ټه وه نده ي مروته مه حوي به ميش ټه چوښي و ليو خوي به دهر يايه كي هه نگوين.

ههروهه له دېره شيعريكي ترډا خوى به قوربانى خوښهويسته كهى دهكات و دهليت:

ئېسته بولاف و گهزاف ههركهس دهبنى عاشقه

نهك ههموو كهس جان فيدا وهك ميم و حى و واو و ږي

(مهحوى، 1381ك: 367)

لهم دېره شيعره دا شاعير سهرزهنشتى ئهوكهسانه دهكات، كه خوږان ههئنهئڼ و خوږان به عاشقى خوښهويسته كهى دهزانن، بويه ئهوه به خوښهويسته كهى رادهگهئڼيت، كه ئهوانه ههركيز عاشقى توڼين، چونكه ناتوان خوږان به قوربانى تو بكن، كهسانى تریش ئهه نامادهيپهيان تيدا نيپه، كه خوږان به قوربانى بكن، ئهوهى عاشقته منم، كه ههميشه نامادهم خوږم به قوربانى بكنم.

ميرزا عبدورهيمى سابلأخى (وهفایي ۱۸۳۸ . ۱۸۹۹) لهم بارهيهوه دهليت:

ئهمن ههر توم دهوى، من چم له روح و چم له دين داوه

به قوربانى تهماشايه كى توسه د جار سهه و مالم

(وهفایي، 1390ك: 115)

وهفایي شاعير لهم دېره شيعره دا دهسبهردارى گيان و ئاين دهبيت و خوى نهك به قوربانى ئهنداميكى خوښهويسته كهى دهكات، بهلكو سهر و مالى به قوربانى تاقه تهماشايه كى خوښهويسته كهى دهكات، سهریش وهكو ئهنداميكى ههره گرنگى بوونهوهران، هوكاره بولوهى مرؤف بهردهوامى به ژيان بدات، كه سهر نهما گيانيش جهسته بهجیدههئيت، واتا ديسان گيانى خوى به قوربانى تاقه تهماشايه كى خوښهويسته كهى كردهوه.

ههر لهم بارهيهوه له دېره شيعريكي ترډا خوى به قوربانى زولف و رووى خوښهويسته كهى دهكات و دهليت:

گاهى موتریب، گاهى ساقى، من فيداى زولف و روخت

كوفر و ئيمان ليكهدهوى سهرخوش به نهغمه و تارى خوت

(وهفایي، 1390ك: 61)

وهكو دياره شاعير لهم دېره خوى به قوربانى دوو ئهندامى جهستهى خوښهويسته كهى كردهوه، كه يه كيكيان زولفيتى و ئهوى تريان روخساريتى، ئهمهش ديسان سهلمينهري ئهه راستيه، كه شاعير خوى به قوربانى ئهندامى جهستهى خوښهويسته كهى كردهوه. مهلا صالح مهلا نهصروالله ش(هريق 1851-1907) هاوشيوه شاعيرانى ترى كلاسيكى كوردى له كرمانجى ناوهراستدا رووچى خوى به قوربانى خوښهويسته كهى دهكات و له دېره شيعريكي دهليت:

جهژنانهى من روچه كردهومه به قوربانى

توش ماچى كهرم فهرموو لهو ستيوى زرخدانى

(هريق، 2011: 26)

وهكو دياره (هريق) يش لهسهر ههمان ريچكهى شاعيرانى ترى كلاسيكى كوردى له كرمانجى ناوهراستدا رووچى خوى، كه به نرخترين شته بول مانهوه له ژياندا كردهوه به جهژنانهيهك وهكو قوربانى پيشكهشى خوښهويسته كهى كردهوه.

له دېره شيعريكي ترډا، جياواز له شاعيرانى تر رووچى خوى به قوربانى تهنها كاژيكي ليوى خوښهويسته كهى كردهوه و دهليت:

روح و دل و دين ههرسى مجموع به يهك دهغه

قوربانى سههعاتيكى لهعلى لهبى مهرجانت

(هريق، 2011: 27)

وهكو دياره شاعير جياوازر له شاعيرانى تر خوى به قوربانى خوښهويسته كهى كردهوه، سهره راي ئهوهى رووچى خوى به قوربانى ساتيكى دياريكراوى ليوى خوښهويسته كهى كردهوه، له لايه كى ترهوه (دل) ي وهكو ئهنداميكى سهره كى مانهوه له ژيان به قوربانى ئهوه ساته دياريكراوه ليوى كردهوه، ههر بهوهش نهوستاوه، تهنا ته ئاينه كهشى به قوربانى ئهه ساته ليوى كردهوه، بهمهش ئهم دنيا و ئهه دنياى به قوربانى كردهوه، چونكه وهكو روون و ئاشكرايه، مرؤف له ريگهى ئاين و خواپه رستيهوه لهو دنيا بهههشت دهبيت به شونينى نيستهجي بوونى، كه ئاينى نهبوو، ئهه كات دوزهخ دهبيت به جيگهى.

حاجى توفيق (پيرهميزد، ۱۸۶۷ . ۱۹۵۰) له بارهى بهقوربانى بوونى خوښهويسته كهيهوه دهليت:

به ئوميدى سهر نههاتمه ئيره

قوربانى توم بمكهوئه ليره

(پيرهميزد، 2007: 156)

وہ کو دیارہ پیرہ میردی شاعیر ہیندہ پەرۆشی دیداری خۆشەوێستە کەبەتی، بۆیە لە دێرە شیعریکدا ئامادەیی خۆی دەرەبریت بۆ ئەوێ لە پێناوی ئەو دیدارەدا سەری خۆی بە برین بدات، واتا گیانی بەخشیت بە خۆشەوێستە کە، لەم دێرە شیعەرەدا ناھۆسەنگیەك ھەبە لە نێوان پیرە میرد و خۆشەوێستە کە، چونکە پیرە میرد دەزانیت خۆشەوێستە کە ھیندە دلەقە، کە ئەگەر ھەبە بیکوژیت، بەلام پیرە میرد بێباکە لە ژیان و دەلتیت بە ئومیدی گەرانیووە نەھاتوووم و ئامادەم لە پێناوی تۆدا خۆم بە قوربانی بکەم و بمکوژیت.

ھەر لەم بارەییووە دەلتیت:

وتم ھەر منم کوشتە ی ئەو چاوە
روانسیم لاپال زۆرن لەو ناوہ
قوچی قوربانین، جەژنی قوربانہ
ئەو دەشتە بووہ بە قەسبخانہ

(پیرە میرد، 2007: 151)

شاعیر لەم شیعردا ئەومان بۆ دەخاتە روو، کە ئەو تەنھا خودی خۆی نییە کوشتە ی چاوی جوانی خۆشەوێستە کەبەتی، بە لکو خەلکانیکی زۆر خۆیانیان بە قوربانی چاوی خۆشەوێستە کە کردوو، ژمارەیان ھیندە زۆرە ھاوشیوہی قەسبخانەییە لە کاتی ئەنجامدانی قوچی قوربانیدا، کە ژمارەییەکی زۆر قوربانی لەخۆ دەگریت.

مەلاکاکە ھەمە ی بیلووش (ناری 1874-1944) خۆی بە قوربانی خۆشەوێستە کە دەکات و دەلتیت:

گەر بلیتم قوربانی تۆ بم روو لە من بکە لەحزەییە
وہردە گێری شەمعی روو خساری بە دەم ئامینەوہ

(ناری، 1383 ک: 114)

ناری لەم دێرە شیعردا خۆی بە قوربانی یەك ئاوردانەوہی خۆشەوێستە کە دەکات، بەلام لەبەر ئەوہی ھاوسەنگی نییە لە نێوان تێروانیی ھەردووکیاندا و لە کاتیکدا ناری بێمەتە لە ژیان و خۆی بە قوربانی ئاوردانەوہییەکی خۆشەوێستە کە دەکات، کەچی خۆشەوێستە کە ی رووی وەردە گێری و دەلتیت ئامین، واتا حەز بە مردنی دەکات.

شاعیر لە دێرە شیعریکی تردا تەنانتە رووخی خۆی بە قوربانی خاک و خۆلی ئەو شوێنە دەکات، کە خۆشەوێستە کە ی لێیە بۆیە دەلتیت:

چەند بە شیرینی دەچێ قیبلەم لە رینگە مەکتبا
رووخی شیرینم فیدای خاشاکی مەکتبخانە بێ

(ناری، 1383 ک: 145)

وہ کو دەبینین شاعیر رووخی خۆی بە قوربانی خۆل و خاشاکی نیو ئەو خویندنگەییە کردوو، کە خۆشەوێستە کە ی تیدا دەخوینیت.

ئەحمەد ھەمدی ساحیبقەرانییش (ھەمدی ۱۸۷۵ یان ۱۸۷۶ - ۱۹۳۶) دەربارە ی بەقوربان بوونی خۆشەوێستە کە ی دەلتیت:

خودا بمرکاتە قوربانی شووعای روومەت ئە ی ماہ
کە رۆژت دیتە سەر قاپی دەلی موحتاجی تەنوبرم

(ھەمدی، 2013: 377)

شاعیر لەم دێرە شیعردا رووی خۆشەوێستە کە ی بە مانگ دەخوینیت، کە تیشکی ھەبە و دواتر خۆی بە قوربانی ئەو تیشکە دەکات، کە لێیوہ دەردەچیت.

لە دێرە شیعریکی تردا خۆی بە فیدا، یان قوربانی خۆشەوێستە کە ی دەکات بۆ ئەوہی بیت بۆ لای و دەلتیت:

دەك فیدات بم شاھبازی خێلی خوبان وەرہ
توخودا رەحمت بێ کەبکی خەرمانم وەرہ

(ھەمدی، 2013: 183)

عەبدوللای کورێ محەمەدی ئەفەندیش (زیوہر / ۱۸۷۵ - ۱۹۴۸) لە دێرە شیعریکدا خۆی بە قوربانی بەشیك لە جەستە ی خۆشەوێستە کە ی دەکات و دەلتیت:

گەر هیلالی ئه برووانت بېته عه رصه ی ظاهری
سه د وه کو زیوهر به ساتی دیت و خوی قوریان ده کا

(زیوهر، 2003: 106)

زیوهر لهم دېره شيعره دا خوی به قوریانی ئه ندام ، یان به شیک له جهسته ی خوشه ویسته که ی کردووه، که برۆیه و به مانگی یه کسه وه ی چوواندووه، که تازه دهرده که ویت و دواتر خوی سه دی وه کو خوی به قوریانی ئه و برۆیه ی خوشه ویسته که ی ده کات، که وه کو مانگی یه ک شه وه دهرده که ویت، واتا ئه گهر برۆکانی هاوشیوه ی مانگی یه کسه وه دهریکه ون، سه د که سی خوی ئاسا دین و له ماوه یه کی کورندا خویان به قوریانی ئه و برۆیه ده که ن.

له دېره شيعرێکی تر دا خوی به قوریانی ئه ندامێکی جهسته ی خوشه ویسته که ی و ماچێکی ده کات و ده لیت:

بۆ په رچه می پر چینی ئه تو روجه فیدای بی
بۆ قیمه تی ماچیکه ده به خشم سه ر و مالم

(زیوهر، 2003: 125)

وه کو ده بینین شاعیر له لایه که وه خوی به قوریانی په رچه می خوشه ویسته که ی ده کات و له لایه کی تریشه وه ئاماده یه سه ر و مالی به خت بکات له پیناوی ماچێکی خوشه ویسته که ی.

هه ر له باره ی به قوریانی بوونی یاره وه تاهیر به گی جاف (۱۸۷۸ - ۱۹۱۸) ده لیت:

قوریانی روخت بم که شکستی به قه مه ردا
حه یرانی له بت بم که په وaji به شه ککه ردا

(جاف، 1381 ک: 34)

تاهیر به گ لهم دېره شيعره دا خوی به قوریانی رووی خوشه ویسته که ی ده کات، که هینده رووناک و جوانه ته نانه ت شکستی هیناوه به رووناکی و جوانی مانگیش.

له دېره شيعرێکی تر دا خو به قوریانی خوشه ویسته که ی ده کات و ده لیت:

سا به لوتفی بم دوینه ، جانی جـانانم وه ره
به س جه فا بنوینه قوریان زو لمی ناحه ق چا نیه

(جاف، 1381 ک: 67)

وه کو دیاره شاعیر خوی به قوریانی یاره که ی ده کات و تکی لیده کات، که زو لمی لینه کات، چونکه زوولمکه ی ناحه قه و زو لمی ناحه قیش باش نییه.

مه لا مه حمودی موفتیش (بێخود 1878-1956) ده رباری به قوریان بوونی خوشه ویسته که ی ده لیت:

ئه گهر بی باوه ری پروانه ئاوینه ی دلی خوشت
که قوریانی دلی ئاوینه و حوسنی ته ماشاتم

(بێخود، 1391 ک: 55)

بێخود لهم دېره شيعره دا خوی به قوریانی دل و ته ماشایه کی جوانی خوشه ویسته که ی ده کات.

هه روه ها له دېره شيعرێکی تر دا ده لیت:

دیده که م له و پۆژه وه من ئاشناتم، رۆحه که م
ئاشنایی به گیان و دل فیداتم، رۆحه که م

(بێخود، 1391 ک: 67)

ده بینین شاعیر لهم دېره شيعره دا به گیان و دل، که هه رددوکیان هوکاری مانه وه ی مروفن له ژياندا خوی به قوریانی خوشه ویسته که ی ده کات.

ئه حمه د موختار جافیش (۱۸۹۸ یان ۱۸۹۹ - ۱۹۳۵) لهم باره یه وه ده لیت :

قوربانی نیگاھ — غەزەبت روح و دلی من
یەك لە حەزە دووسەد تیر و ڕەمت چۆن لە جگەردا

(جاف، 1986: 52)

ئەحمەد موختار جاف لەم دێرە شیعەردا جیاوازی قوربانی بوون لای شاعیرانی کلاسیکی کوردی لە کرمانجی ناوەراستدا خۆی بە قوربانی نیگایەکی توورەیی خۆشەویستەکە دەکات، کە چۆن لە ماوەیەکی زۆر کورتدا توانیویەتی دووسەد تیر و ڕەمت لە جەگەری بدات.

لە دێرە شیعریکی تردا خۆی بە قوربانی خۆشەویستەکە دەکات و دەڵێت:

هەمیشە حازرم بۆ قوچی قوربانی نیگاری —
و هەها قەت تێمەگە بەندە کە زۆر شەخسێکی بێ زاتم

(جاف، 1986: 80)

وەکو دیارە شاعیر لەم دێرە شیعەردا بێمەتەنە وەک قوچی قوربانی خۆی بە قوربانی خۆشەویستەکە دەکات، لەوەش ئاگاداری دەکات، کە زاتی ئەوەی هەیه خۆی بە قوربانی بکات و داوا لێدەکات، کە بە هەڵە و اتێنە گەیت، کە کەسێکی ترسێکە و ناتوانێت ئەم کارە ئەنجام بدات، بۆیە دەڵێت هەموو کاتی ئامادەم بۆ ئەوەی وەک قوربانی بە قوربانی تۆم بکەن.

فایقیش (بەختیار زیوەر 1908-1952) لەم بارەیهوه خۆی بە قوربانی خۆشەویستەکە دەکات و دەڵێت:

فیدایی خاکی قەدەمەم دە زووبکە چاوم
نەماوە تاقەت و هۆشم لە تاوی شین و گیرین
منم کە بەندە دەرگا و موخلیست قوربان
لە دەرەق منی مسکین مە کە بەیانی کین

(بەختیار زیوەر، 2008: 12)

بەختیار زیوەر لەم شیعەردا جارێک خۆی بە قوربانی خاکی بەرپێی خۆشەویستەکە دەکات و جارێکیش خۆی بە قوربانی خودی خۆشەویستەکە دەکات، بۆ ئەوەی رەق و کینی نەبێت بەرامبەری.

ئەحمەد دەرویش عەبدوللاش (ئەخۆل ۱۹۱۱ - ۱۹۸۸) لەم بارەیهوه دەڵێت:

ئەگەر تۆ هێندە پەحمت بێ بە قوربان کە عەبە کە چ نابێ
ئەوێند روخسەت بەدی جارێک ئەمن بێم بێمە میوانت

(ئەخۆل، نییه 34)

وەکو دیارە (ئەخۆل)یش لەم دێرە شیعەردا خۆی بە قوربانی خۆشەویستەکە دەکات، بۆ ئەوەی روخسەتی بدات، ئەگەر بۆ تەنیا جارێکیش بوو بێتە میوانی.

لە دێرە شیعریکی تردا دەڵێت:

قوربانی یەك تەبەسومت یاقووت و ئەلماس و گەوهەر
پیناوی لارولەنجه کەت ژیان و مأل و گیان و سەر

(ئەخۆل، نییه 113)

لەم دێرە شیعەردا ئەو بەدیدهکەین، کە شاعیر ژیان و گیان و سەری خۆی قوربانی لارولەنجهی خۆشەویستەکە کردووە.

محمد ئەمین کریم بەگیش (مینه جاف 1911-1965) لە شیعریکدا خۆی بە قوربانی خۆشەویستەکە دەکات و دەڵێت:

دەلێن وا دوو سبەهی جەژنە بە قوربان
لە بۆ قوربانی من بەستە مەیانم

(مینه جاف، 1990: 290)

لەم دێرە شیعەردا مینه جاف هاوشیووی حاجی قادری کۆبی، خۆی دەچۆنێت بە ئەو ئاژەلەیی، کە ماوەیەکی پێش جەژنی قوربان دایدەبەستن و ئالیکێ باشی دەدەن بۆ ئەوەی قەلەو ببێت، تا لە جەژنی قورباندا بیکەن بە قوربانی.

هەر و هەها لە دێرە شیعریکی تردا خۆی بە قوربانی گەتوگۆ، یان قسەیی خۆشەویستەکە دەکات، بە بۆلبول دەچۆنێت و دەڵێت:

پوځي هه ووهل حهق به بوري خوځي گولږوي توې روان تاوه كو ئيسـته به قـوريان عـهنده لـيې زارتم

(مينه جاف، 1990: 287)

وه كو لای هه مووان ئاشکرایه بالندهی بولبول به وه ناسراوه، که بالندهیه کی دهنګ خوځه، یان خوځ ده خوځیت، بویه قسه وگفته ی خوځه ویسته که ی به دهنګی ټو بالندهیه ده خوځیت و خو ی به قوریانی ده کات.

ټه نجامه کان:

له ټه نجامی ټم توځینه وه یدا، که یشتینه ټم ټه نجامانه ی لای خواره وه:

1/ دیارده ی قوریانی په یوه سته به مروقه وه و هه له دې زه مانه وه ټم پروسه یه ټه نجام دراوه، جا ئیتر قوریانییه که مروقه بیت یاخود ئاژول و به روبووی پروه کی، به مه به سستی نزیکوونه وه له خوا وه ند و که مکړدنه وه ی توږه ی ټه نجام دراوه و ټم دیارده یش ته نها له ئاینی زه رده شتیدا ږیگه پینه دراو بووه.

2/ ئاین و که لتووری موسلمانان کاریگه ږی راسته وخو یان هه بووه له سه ر ټم دیارده ی خو به قوریانی کړدنه.

3/ خو به قوریانیون هوکاريک بووه بو به خوځینی ئارامی ده روونی به خودی شاعیران و د ئیا کړدنه وه ی خوځه ویسته کانیان و وه فا به ټه مه کییان به رامبه ریان.

سه رچاوه کان:

*قورئانی پړوړ .

- 1- ئابادانی، عه بدوللا موبلی، (2002)، مژووی ئاینی زه رده شت، وه رگړانی: وریا قانیع، سلیمانی زنجیره کتبی ده رگی چاپ و په خوځی سه رده م (189).
- 2- ټه خوځ، ټه حمده ده رویش عبدالله، (نیه)، دیوانی ټه خوځ، کوردیکا، تایبته ترین بنکه ی کتبی کوردی.
- 3- به ختیار زېور، فایق عه بدوللا کوری محمده دی ټه فنه ندی، (2008)، دیوانی به ختیار زېور، چاپی سیپه م، کوکړدنه وه و په راوړیز و پېشه کی نووسی: محود زېور، هه ولیر، هه ریمی کوردستانی عتراق، ده رگی چاپ و بلاوکراوه ی ئاراس.
- 4- بیخود، مه لا محمودی موفی، (1391 ک.ه)، دیوانی بیخود، چاپی دووه م، کوکړدنه وه و ږیکه ستن و له سه ر نووسی: محمده دی مه لا کریم، سنه، ئیران، انتشارات کردستان.
- 5- پیره مېر، توفیقی کوری محمود ئاغای هه مزه ئاغای مه سرف، (2007)، دیوانی پیره مېر دی نهر، چاپی یه که م، کوکړدنه وه و په راوړیز نووسی: محمد رسول (هاوار)، سلیمانی . شه قامی مه ولوه ی، چاپخانه ی شقان.
- 6- جاف، ټه حمده موختار کوری وه سمان پاشای موحه مه د پاشای جاف، (1986)، دیوانی ټه حمده موختار جاف، ئاماده کړد و به راوړد کړد و لیکدانه وه و پېشه کی بو نووسی: عزه دین مسته فا ره سول، به غداد، عتراق، چاپخانه ی (ادیب).
- 7- جاف، تاهیریه گی کوری وه سمان پاشای موحه مه د پاشای جاف، (1381 ک.ه)، دیوانی تاهیریه گی جاف، چاپی دووه م، کوکړدنه وه و ساغرکړنه وه و ئاماده کړد: حه سنه گوران، سنه، ئیران، له بلاوکراوه کانی ده رگی روښنیری گوران.
- 8- کوپی، حاجی قادری کوری مه لا ټه حمده (1390 ک.ه)، دیوانی حاجی قادری کوپی، چاپی یه که م، لیکوئینه وه و لیکدانه وه ی: سه ردار حمید میران؛ کریم موسته فا شاره زا، سنه . ئیران، انتشارات کردستان.
- 9- حه ربیق، مه لا صالحی کوری مه لا نه صروللا زېویه، (2011)، دیوانی حه ربیق، چاپی یه که م، لیکوئینه وه و لیکدانه وه ی: نوزاد که له وړ. هه ولیر، هه ریمی کوردستانی عتراق، نویسنه گی ته فسیر بو بلاوکړدنه وه و راگه یانندن.
- 10- حه مدی، ټه حمده به گی فه تاح به گی ساحیبه ران، (2013)، دیوانی حه مدی، چاپی پینجه م، ساغرکړنه وه و ږیکه ستن و چاپکړد: عبدالله خدر مه ولود، هه ولیر، هه ریمی کوردستان عتراق، چاپخانه ی روژه لات.
- 11- خال، شیخ محمده دی خال، (2005)، فره رهنګی خال، چاپی دووه م، هه ولیر، چاپخانه وه زاره تی په روه رده.
- 12- ره سول، عیزه دین مسته فا (۱۹۷۰)، ټه ده ی فوکلوری کوردی (لیکوئینه وه)، چاپی یه که م، بغداد، چاپخانه ی جاحظ.
- 13- زېور، عه بدوللا کوری محمده دی ټه فنه ندی، (2010)، دیوانی زېور، چاپی، یه که م، ئاماده کړد: محمود زېور، هه ولیر، هه ریمی کوردستانی عتراق، چاپخانه ی وه زاره تی په روه رده.
- 14- سالم، عبدالرحمان به گی ساحیبه ران، (2015)، دیوانی سالم، پیداجوونه وه ی ږیکه ستن: مه لا عبدالکریم موده ریس، به هاوکاری حه مه ی مه لا کریم و فاتح عبدالکریم، به رگی یه که م، سلیمانی، هه ریمی کوردستانی عتراق، بلاوکراوه ی بنکه ی ئین.
- 15- کوردی، مصطفی به گی کوردی، (2010)، دیوانی کوردی ساحیبه ران، لیکوئینه وه ی: محمد مسته فا (حه مه بوړ)، به رگی یه که م، چاپی یه که م، هه ولیر، هه ریمی کوردستانی عتراق، ده رگی چاپ و بلاوکراوه ی ئاراز.
- 16- مه حوی، مه لا موحه مه دی کوری مه لا عوسمان بالخی، (1381 ک.ه)، دیوانی مه حوی، چاپی سیپه م، لیکوئینه وه و لیکدانه وه ی: مه لا عه دولکریمی موده ریس و حه مه ی مه لا عه بدوالکریم، سنه، ئیران، انتشارات کردستان.
- 17- مینه جاف، محمد امین به گی کریم به گی جاف، (1990)، دیوانی مینه جاف، کوکړدنه وه و پیداجوونه وه ی: مصطفی نه ریمان، چاپی یه که م، بغداد، چاپخانه ی جاحظ.
- 18- ناری، مه لا کاکه حه مه ی بیلو، (1383 ک.ه)، دیوانی ناری، چاپی یه که م، کوکړدنه وه و ساغرکړنه وه و له سه ر نووسین و پېشه کی: کاکه ی فه لاح، سنه، ئیران، انتشارات کردستان.
- 19- نالی، مه لا خدر، (1364 ک.ه)، دیوانی نالی، پیداجوونه وه ی ږیکه ستن: مه لا عبدالکریم موده ریس، به هاوکاری حه مه ی مه لا کریم و فاتح عبدالکریم، چاپی دووه م، ورمیه، ئیران، بلاوکراوه ی سه لاهه دینی ټه یوپی، مرکز نشر فره رهنګ و ادبیاتی کوردی.
- 20- هه ژار موکریانی، عبدالرحمن شه رفکه ندی، (۱۳۶۹)، هه مبه انه بوړینه، فره رهنګ کوردی. فارسی، تهران، ئیران، خیابان استاد مطهری.
- 21- وه فای، میرزا عه بدولکریمی سابلاخی، (1390 ک.ه)، دیوانی وه فای، چاپی یه که م، کوکړدنه وه ی: محمده دی عه لی قهرده اخی، لیکدانه وه و لیکوئینه وه ی: محمده دی سه عید نه جاری، سنه، ئیران، انتشارات کردستان.
- 22- ابن منظور، جمال الدین ابو الفضل، (نیه)، لسان العرب، دائرة المعارف المصریة، کورنیش النیل، القاهرة، جمهوری مصر العربیة.
- 23- الخشت، محمد عثمان، (2010)، تطور الأدیان قصة البحث عن الإله، الطبعة الأولى، مصر الجديدة، جمهوری مصر العربیة، مكتبة الشروق الدولیة.
- 24- الخطیب، محمد احمد، (2008)، مقارنة الأدیان، الطبعة الأولى، مكتبة المهتدين، عمان، الاردن، دار المسيرة للنشر والتوزیع.
- 25- دیلاپورت، ل، (1997)، بلاد ما بین النهرین، الحضاراتان البابلیة والاشوریة، ترجمة: محرم کمال، مراجعة: عبدالمنعم ابوبکر، الطبعة الثانية، القاهرة، جمهوری مصر العربیة، الهيئة المصریة للکتاب.

- 26- الرازي، محمد بن أبي بكر بن عبد القادر الرازي، زين الدين، (1986)، مختار الصحاح، مجلد رقم (1)، بيروت، لبنان، مكتبة لبنان.
- 27- السعدي، طارق خليل، (2005)، مقارنة الأديان، الطبعة الأولى، بيروت، لبنان، دار العلوم العربية للطباعة والنشر.
- 28- سمث، روبرتسن، (1997)، محاضرات في ديانة الساميين، ترجمة: عبد الوهاب علوب، مراجعة محمد خليفة حسن، الإسكندرية، جمهورية مصر العربية، المجلس الأعلى للثقافة.
- 29- شلحت، يوسف باسيل، (1946)، علم الاجتماع الديني، الطبعة الأولى، ساحة يوسف عظمة، حلب، سوريا، منشورات مكتبة الأمانة.
- 30- الشيخ، حسين، (1992)، اليونان، اسكندرية، جمهورية مصر العربية، دار المعرفة الجامعية.
- 31- الفيروزآبادي، مجد الدين محمد بن يعقوب، (2009)، قاموس المحيط، أشراف: محمد نعيم العرقوسي، الطبعة الثالثة، بيروت، لبنان، مكتب تحقيق التراث في مؤسسة الرسالة.
- 32- القمني، سيد، (1999)، الاسطورة والتراث، الطبعة الثالثة، القاهرة، مصر، المركز المصري للبحوث الحضارة.
- 33- معاوف، لويس، (2013)، المنجد في اللغة العربية المعاصرة، ط4، بيروت، لبنان، المطبعة الكاثوليكية.
- 34- موس، مارسيل؛ هوير، هنري، (2021)، مقالة في طبيعة القران وظيفته، ترجمة و تحقيق و تعليق: محمد الحاج سالم، طبعة الاولى، دار المعنى للنشر والتوزيع.
- 35- ناصر، محمد عبيد؛ ناصر، علي عزيز، (2018)، مظاهر الطقوس الدينية في رسوم الإنسان البدائي، مجلة نابو للبحوث والدراسات، جامعة بابل، المجلد التاسع عشر، العدد: الثاني والعشرون، شهر حزيران.
- 36- هيوم، ديفد، (2014)، التاريخ الطبيعي للدين، ترجمة: حسام الدين خضور، الطبعة الاولى، دمشق. سوريا، دار الفرقد للطبع والنشر.
- 37- وافي، علي عبدالواحد، (1955)، غرائب النظم والتقاليد والاعادات، الجزء الاول، مصر، مكتبة نهضة مصر بالفجالة.

Available online at <http://aran.garmian.edu.krd>**Aran Journal** for Languages and Humanities<https://doi.org/10.24271/ARN.2025.01-02-37>**Self-Sacrifice for the Beloved in Central Kurdish Classical Poets****Akram Abbas Khurshid**

Department of Kurdish Language, College of Basic Education, University of Garmian, Kurdistan Region-Iraq

Article Info		Abstract:
Received	May, 2025	The concept of sacrifice, or self-sacrificing, has a long history, and it is significant in different traditions and cultures. Consequently, it reflects in the different literary genres throughout nations. The reason is that sacrifice is multi-dimensional, and it has roots in most of the religions, whether the divine religions or earthly ones. Poetry, as a prominent literary genre, has been under the influence of such traditions and religions, as it is often said "literature is the mirror of nations". So, it is a natural phenomenon if a tradition influences the author and his/her literary work. Further, sacrifice, as a multi-dimensional religious tradition, has its reflections in the literature of different nations generally, and Classic Kurdish poets especially. Thus, it is seen in their poetry evidently. This study focuses on the concept of sacrifice in the poetry of some Classic Kurdish poets, relying on the analysis of poetic texts in which poets have sacrificed themselves. It consists of two main parts, the first part is devoted to its theoretical part and history, with the discussion of sacrifice before Islam, and in several ancient civilizations and religions. The second part is devoted to the concept of sacrifice in the poetry of Classic Kurdish Poets. As examples, the texts of (seventeen) Classic Kurdish poets are taken. Their ordering results from their birth dates. Finally, the most significant conclusions appear with the list of the works cited, and the English abstracts of the research.
Accepted	September, 2025	
Published:	December, 2025	
Keywords		
Sacrifice, Self-sacrifice for the beloved, Kurdish literature, Classical poetry, Central Kurdish		
Corresponding Author		
Akram.abbas@garmian.edu.krd		